

МОБІЛІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

MOBILISATION OF PUBLIC OPINION AS A POLITICAL TOOL FOR ECONOMIC SECURITY: FOREIGN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

Пустовар В.В.,

докторант

*Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

У статті досліджено феномен мобілізації громадської думки як ефективного політичного інструменту реалізації економічної політики та забезпечення економічної безпеки держави. Автор розкриває роль громадської думки як соціального інституту, що здатен формувати підтримку або опір щодо економічних реформ, впливаючи на характер державної політики в умовах демократичного устрою.

Здійснено аналіз зарубіжного досвіду, зокрема прикладів успішної мобілізації громадськості у Швеції, США, Польщі та Німеччині, що дозволило забезпечити суспільне схвалення складних економічних реформ. Виокремлено ключові механізми мобілізації, такі як широкі інформаційні кампанії, публічні консультації, інституціоналізований діалог з громадянами та залучення експертного середовища.

Окрему увагу приділено впливу громадської думки на формування економічної безпеки. Автор доводить, що підтримка громадськості є вирішальним фактором у процесі імплементації стратегічних економічних рішень, зокрема у сферах енергетичної незалежності, фінансової стабільності, реформування податкової системи та боротьби з корупцією.

Показано, що в умовах політичної поляризації, економічної нестабільності або зовнішніх загроз громадська думка може як консолідувати суспільство навколо цілей національного розвитку, так і стати джерелом тиску на владу, змушуючи її адаптувати політичний курс. Висвітлено приклади соціальних рухів і протестних кампаній, які стали каталізатором змін економічної політики.

Особливий акцент зроблено на потенціалі громадської думки в Україні, яка після 2014 року активно залучається до реалізації антикорупційних реформ, прозорого управління та інституційного оновлення. Показано, що демократичні інструменти комунікації між владою і громадянами мають ключове значення для зміцнення економічної самодостатності та захисту національних інтересів.

Ключові слова: громадська думка, економічна безпека, економічні реформи, політичні інститути, інформаційна кампанія, соціальні рухи, антикорупційна політика, національні інтереси, демократичне врядування.

The article examines the phenomenon of mobilising public opinion as an effective political tool for implementing economic policy and ensuring the economic security of the state. The author reveals the role of public opinion as a social institution capable of shaping support or resistance to economic reforms, influencing the nature of state policy in a democratic system.

An analysis of foreign experience is carried out, in particular examples of successful mobilisation of the public in Sweden, the USA, Poland and Germany, which made it possible to ensure public approval of complex economic reforms. Key mobilisation mechanisms are highlighted, such as broad information campaigns, public consultations, institutionalised dialogue with citizens and the involvement of experts.

Special attention was paid to the influence of public opinion on the formation of economic security. The author argues that public support is a decisive factor in the implementation of strategic economic decisions, particularly in the areas of energy independence, financial stability, tax reform and the fight against corruption.

It is shown that in conditions of political polarisation, economic instability or external threats, public opinion can both consolidate society around national development goals and become a source of pressure on the authorities, forcing them to adapt their political course. Examples of social movements and protest campaigns that have catalysed changes in economic policy are highlighted.

Particular emphasis is placed on the potential of public opinion in Ukraine, which since 2014 has been actively involved in the implementation of anti-corruption reforms, transparent governance and institutional renewal. It is shown that democratic instruments of communication between the authorities and citizens are key to strengthening economic self-sufficiency and protecting national interests.

Key words: public opinion, economic security, economic reforms, political institutions, information campaign, social movements, anti-corruption policy, national interests, democratic governance.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної нестабільності, зростання соціальних ризиків та політичної поляризації дедалі більшої актуальності набуває проблема забезпечення економічної безпеки держави як ключової передумови її сталого розвитку. Економічна політика, що формується і реалізується політичними інститутами, вимагає не лише внутрішньої цілісності та стратегічної узгодженості, а й широкої суспільної підтримки. У демократичних суспільствах ця під-

тримка є важливим фактором успішної реалізації економічних реформ. Автор досліджує роль громадської думки як соціального інституту, що здатен формувати підтримку або опір щодо економічних реформ, впливаючи на характер державної політики в умовах демократичного устрою. Зокрема, аналізуються зарубіжний досвід (Швеція, США, Польща, Німеччина) та українські реалії після 2014 року, що демонструє важливість громадянської участі в економічному розвитку країни.

тримка здебільшого досягається через активну мобілізацію громадської думки, яка є водночас і ресурсом, і механізмом легітимації складних політичних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У межах дослідження було проаналізовано праці провідних науковців, які зробили істотний внесок у вивчення взаємодії громадської думки, публічної політики та економічної безпеки. Зокрема, використано теоретичні напрацювання О. С. Дмитренка, В. Н. Набруска, С. О. Олейникова, аналітичні підходи О. Б. Бондаренка, а також праці З. В. Григорової, О. Примаченка, Є. Ткача, П. Нікіфорова, які охоплюють питання інформаційного впливу та економічної політики. Значне аналітичне значення мають також зарубіжні дослідження В. О'Farrell, О. J. Blanchard, Е. М. Uslander, М. Fraser, W. J. Ferreira de Oliveira, які ілюструють приклади успішної мобілізації громадської думки в контексті реалізації економічних реформ і підтримки політичних рішень у США, Німеччині, Польщі, Швеції, Японії та Греції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу до ролі політичних інститутів у сфері економічної політики, питання взаємодії між владою та громадськістю в контексті мобілізації громадської думки залишається недостатньо опрацьованим у науковому дискурсі. Зокрема, потребує подальшого дослідження інституційний вимір цього процесу, механізми впливу інформаційних кампаній, роль медіа та соціальних рухів у формуванні суспільної легітимації економічних рішень. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення зарубіжного досвіду використання громадської думки як інструменту політичного управління та його адаптація до українських реалій в умовах багаторівневої кризи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування ролі мобілізації громадської думки як політичного інструменту впровадження економічних реформ та забезпечення економічної безпеки держави в умовах демократичного управління. У процесі досягнення цієї мети автор прагне проаналізувати практики залучення громадськості до процесів ухвалення економічних рішень, визначити ключові механізми впливу громадської думки на державну політику, а також узагальнити зарубіжний досвід, який може бути корисним для формування ефективної комунікаційної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасному світі громадська думка дедалі більше постає як чинник, здатний безпосередньо впливати на політичні процеси та стратегічні рішення урядів. Особливого значення вона набуває в контексті реалізації економічної політики, яка потребує суспільної легітимації для ефективного вті-

лення. Мобілізація громадської думки виступає як політичний інструмент, що дозволяє консолідувати підтримку суспільства навколо реформ, подолати опір змінам та забезпечити довгострокову стабільність.

Мобілізація громадської думки для досягнення економічних цілей є важливим політичним інструментом у процесі впровадження економічних реформ. Громадська думка може стати потужним механізмом підтримки або опору реформам, що змушує політиків враховувати її в процесі ухвалення рішень. Використання громадської думки для реалізації економічних змін включає процеси інформування, маніпуляції, побудови консенсусу або створення суспільного тиску, залежно від політичних і соціальних умов у країні.

Громадська думка, як специфічний соціально-правовий інститут, може об'єднувати у собі політичні, правові, моральні, релігійні норми, що функціонують у суспільстві, впливаючи на його економічні процеси [9]. Існують численні приклади, коли уряди успішно використовували мобілізацію громадської думки для впровадження економічних реформ, що мали стратегічне значення для національних економік.

Одним із найбільш яскравих прикладів мобілізації громадської думки для досягнення економічних цілей є реформа пенсійної системи в Швеції в 1990-х роках. Після багаторічних дебатів уряд Швеції ухвалив рішення про кардинальну зміну пенсійної системи, яка зіткнулася з серйозними фінансовими проблемами через старіння населення та зростання витрат на соціальне забезпечення [19].

Політичним акторам вдалося ефективно консолідувати суспільну підтримку запропонованої реформи шляхом масштабної інформаційної кампанії, спрямованої на роз'яснення її необхідності та продемонстрування потенційних переваг нової моделі. З метою забезпечення інклюзивності процесу прийняття рішень, урядом було організовано низку громадських слухань, експертних консультацій та публічних дискусій із залученням широкого кола заінтересованих сторін.

Реформа передбачала поступовий перехід від системи з фіксованими виплатами до системи індивідуальних рахунків, що дозволило зменшити тиск на державний бюджет. Завдяки вчасній мобілізації громадської думки, уряду вдалося забезпечити широку підтримку реформи, попри початкові побоювання щодо змін.

Іншим прикладом успішної мобілізації громадської думки є податкова реформа у Сполучених Штатах Америки під час президентства Рональда Рейгана. У 1980-х роках Рейган ініціював радикальні економічні зміни, які стали відомими як "рейганоміка". Одним із головних елементів цих змін було значне зниження податків, особливо для

бізнесу та заможних громадян, з метою стимулювання економічного зростання через збільшення інвестицій та підприємницької активності [13].

Адміністрація Р. Рейгана реалізувала масштабну інформаційну кампанію, покликану сформувати громадську підтримку ідеї податкового зниження шляхом акцентування на його потенційних вигодах для всіх соціальних верств через стимулювання зайнятості та зростання доходів. Попри застереження з боку представників опозиційних політичних сил і окремих економістів, які наголошували на ризиках посилення соціально-економічної нерівності, консолідація суспільної думки та активне лобіювання з боку ділових кіл створили умови для реалізації відповідної реформи. Економічні трансформації, запроваджені в межах політики «рейганоміки», справили суттєвий вплив на соціально-економічну динаміку США та заклали підґрунтя для формування довготривалих неоліберальних підходів в економічному управлінні.

Використання громадської думки також мало значний вплив на впровадження економічних реформ у пострадянських країнах, зокрема в Польщі на початку 1990-х років. Після падіння комуністичного режиму Польща зіткнулася з серйозними економічними проблемами, такими як інфляція, безробіття та застаріла промислова база.

Щоб реформувати економіку та інтегруватися в західні ринки, уряд на чолі з прем'єр-міністром Лешек Бальцеровичем ухвалив низку радикальних економічних реформ, які стали відомі як "шокова терапія". Бальцерович та його команда провели широку інформаційну кампанію, спрямовану на пояснення населенню необхідності болісних реформ, таких як приватизація державних підприємств, дерегуляція ринків і зниження державних витрат [6].

Попри суттєві соціальні виклики, що супроводжували процес реалізації реформ, громадська думка в цілому залишалася прихильною до урядових ініціатив, що зумовлювалося усвідомленням стратегічної важливості трансформацій для довгострокового розвитку держави. Саме завдяки такій суспільній підтримці Польща змогла успішно імплементувати масштабні економічні зміни та увійти до числа найбільш динамічних економік європейського простору.

Німеччина після об'єднання також є прикладом мобілізації громадської думки для досягнення економічних цілей. Після падіння Берлінського муру та об'єднання Західної та Східної Німеччини уряд зіткнувся з величезними економічними викликами, пов'язаними з інтеграцією економічно слабших східних земель. Уряд Німеччини на чолі з Гельмутом Колем запустив масштабну інформаційну кампанію, спрямовану на переконання громадськості в необхідності підтримки східних

регіонів через масштабні інвестиції та економічні реформи [12].

Попри посилення соціальної напруги, спричинене значними фінансовими витратами на інтеграційні процеси, завдяки ефективній мобілізації громадської думки через медіаресурси та політичні кампанії було забезпечено суспільну підтримку економічних реформ. Усвідомлення громадськістю ключової ролі інтеграції в зміцненні національної єдності та стратегічного розвитку країни стало чинником, що сприяв успішній стабілізації економіки Німеччини та утвердженню її як однієї з провідних економік європейського континенту.

Загалом мобілізація громадської думки для впровадження економічних реформ є потужним інструментом у руках урядів, який дозволяє їм легітимізувати свої економічні ініціативи та забезпечити підтримку суспільства. Використання інформаційних кампаній, громадських обговорень та консультацій з ключовими зацікавленими сторонами допомагає пом'якшити опір реформам та знизити ризики соціальних протестів [8].

Крім того, в умовах демократичних політичних устроїв мобілізація громадської думки відіграє важливу роль, оскільки суспільна підтримка виступає необхідною передумовою для легітимації та реалізації політичних рішень. Практика низки держав засвідчує, що навіть складні й суспільно непопулярні економічні заходи можуть бути успішно імплементовані за умови ефективного комунікаційного супроводу, стратегічно вивіреної інформаційної політики та інституціоналізованого діалогу з громадянами.

Політичні інститути використовують мобілізацію громадськості для підвищення рівня економічної безпеки через створення умов, за яких громадська підтримка допомагає реалізовувати економічні стратегії та реформи, спрямовані на зміцнення національної економіки, зменшення вразливості до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також забезпечення стабільності в економічній системі. Економічна безпека включає різноманітні аспекти, такі як забезпечення стійкого економічного зростання, зниження рівня безробіття, розвиток інфраструктури, забезпечення енергетичної незалежності та протидія економічним загрозам, таким як фінансові кризи або глобальні економічні шоки.

Одним із головних способів, за допомогою яких уряди використовують мобілізацію громадськості для підвищення економічної безпеки, є запуск широких інформаційних кампаній, які пояснюють громадянам важливість реалізації певних економічних реформ. Коли йдеться про структурні зміни в економіці, які можуть викликати певні тимчасові труднощі, уряди намагаються заручитися підтримкою громадськості, пояснюючи, що

короткострокові втрати є необхідними для забезпечення довгострокової економічної стабільності та безпеки [4].

Це було помітно під час економічних криз, коли уряди країн, які стикалися з фінансовими викликами, закликали населення до підтримки жорстких заходів економії, щоб уникнути більш серйозних економічних проблем у майбутньому. Під час кризи в Греції 2010-х років уряд активно використовував медіа для пояснення необхідності скорочення бюджетних витрат і реформування пенсійної системи, аргументуючи це тим, що такі заходи допоможуть зберегти економічну безпеку держави й уникнути дефолту [17].

Уряди активно застосовують інструменти мобілізації громадської думки як засіб зміцнення економічної безпеки, зокрема через формування національної економічної ідентичності та стимулювання підтримки внутрішнього ринку. Одним із поширених підходів є реалізація комунікаційних кампаній, спрямованих на популяризацію продукції вітчизняних виробників та заохочення споживачів до пріоритетного вибору національних товарів на противагу імпортованим.

У Японії після Другої світової війни, наприклад, уряд активно заохочував населення підтримувати національні підприємства, щоб відновити економіку. Це допомогло країні зміцнити внутрішній ринок і розвинути потужну промислову базу, яка забезпечила довгострокову економічну стабільність [18].

Кампанії, ініційовані урядом з метою зменшення енергетичної залежності, становлять приклад цілеспрямованої мобілізації громадської думки в інтересах зміцнення економічної безпеки держави. Забезпечення енергетичної самодостатності розглядається як стратегічно важливий компонент економічної безпеки, оскільки надмірна залежність від імпортованих енергоресурсів підвищує вразливість країни до зовнішніх дестабілізаційних чинників, зокрема цінових коливань на світових енергетичних ринках або політичної турбулентності в країнах-постачальниках.

Уряди активно використовують громадську думку для підтримки ініціатив у сфері енергозбереження та розвитку відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна або вітрова енергія. У Європейському Союзі після початку російсько-української війни 2022 року уряди багатьох країн активно просуvalи ідеї енергетичної незалежності, закликаючи населення підтримувати заходи з енергозбереження та інвестиції у відновлювані джерела енергії. Кампанії щодо зменшення енергоспоживання стали важливою складовою стратегії зменшення залежності від російського газу, що підвищило рівень економічної безпеки [5].

Застосування механізмів мобілізації громадськості в контексті досягнення економічних цілей

охоплює також сферу фінансової безпеки держави. Зокрема, уряди ініціюють інформаційно-просвітницькі кампанії, спрямовані на підвищення фінансової обізнаності населення, формування культури заощаджень та відповідального ставлення до користування кредитними ресурсами. Такі заходи сприяють зниженню рівня фінансових ризиків як на індивідуальному, так і на макроекономічному рівнях, зміцнюючи загальну стабільність фінансової системи.

В умовах фінансових криз або нестабільності уряди можуть закликати громадян вкладати кошти у внутрішні облігації або банківські депозити, щоб забезпечити стабільність фінансової системи. Під час світової фінансової кризи 2008 року уряди багатьох країн, зокрема США, Великої Британії та країн ЄС, активно використовували інформаційні кампанії для стабілізації фінансових ринків, пояснюючи населенню важливість збереження довіри до банківських установ і фондових ринків [20].

Окрім зазначених напрямів, мобілізація громадської думки відіграє суттєву роль у процесі реформування податкової системи, що є ключовим чинником забезпечення економічної безпеки держави. Формування суспільної підтримки податкових змін дозволяє підвищити легітимність реформ і сприяє їх ефективному впровадженню. Справедлива та дієва система оподаткування забезпечує стабільні фінансові надходження, необхідні для фінансування пріоритетних державних функцій, включаючи сектор безпеки й оборони, систему соціального захисту, охорону здоров'я та освіти.

Уряди можуть проводити громадські обговорення та інформаційні кампанії, щоб залучити підтримку населення для податкових реформ, спрямованих на оптимізацію оподаткування або підвищення податкових ставок у періоди економічних труднощів. У Німеччині після об'єднання уряд запровадив спеціальний "солідарний податок", який був спрямований на фінансування інтеграції східних земель. Уряд активно залучав громадську думку, пояснюючи важливість цього податку для забезпечення національної єдності та економічної стабільності країни [14].

Окремим важливим напрямом використання мобілізації громадської думки в контексті зміцнення економічної безпеки є боротьба з корупцією. Корупція створює системні загрози для національної економіки, оскільки знижує ефективність управлінських рішень, посилює соціальну нерівність та формує несприятливе середовище для інвестиційної активності.

З метою нейтралізації цих ризиків уряди дедалі частіше вдаються до інструментів суспільної мобілізації як засобу підтримки антикорупційних ініціатив, орієнтованих на забезпечення прозорості, підзвітності та результативності державної політики. У цьому процесі активна участь громадян-

ського суспільства набуває особливої ваги: громадяни залучаються до незалежного моніторингу діяльності органів влади, підтримують функціонування автономних антикорупційних інституцій та сприяють утвердженню етичних норм у публічному управлінні та приватному секторі.

В Україні після 2014 року уряд активно залучав громадськість до боротьби з корупцією через створення незалежних антикорупційних інституцій і впровадження прозорих процедур для державних закупівель, що сприяло підвищенню економічної безпеки [1].

Влада активно використовує мобілізацію громадської думки як інструмент забезпечення підтримки довгострокових економічних стратегій, орієнтованих на зміцнення економічної безпеки держави. Йдеться, зокрема, про програми інноваційного розвитку, стимулювання національного виробництва та інвестування в високотехнологічні сектори, що вимагають значного фінансування, тривалих термінів реалізації та широкої суспільної згоди. У цьому контексті ключове значення має формування позитивного суспільного сприйняття шляхом цілеспрямованих інформаційних кампаній, проведення публічних консультацій і забезпечення діалогу між владою, бізнесом та громадськістю.

Масові суспільні протести також можуть впливати на економічну політику через мобілізацію масових соціальних рухів, спрямованих на вирішення конкретних економічних питань. Рух за підвищення мінімальної заробітної плати у США, відомий як кампанія "Fight for \$15", є одним із прикладів успішного соціального руху, який вплинув на економічну політику на федеральному та регіональному рівнях [16].

Ініціатива була започаткована як форма протестної активності низькооплачуваних працівників фастфуд-індустрії, які виступили з вимогою встановлення мінімальної заробітної плати на рівні 15 доларів США за годину. Масові акції, включаючи страйки та демонстрації, привернули широку суспільну та медійну увагу до проблеми недостатнього рівня оплати праці, що, у свою чергу, сприяло політичному реагуванню на рівні окремих штатів і муніципалітетів. Як наслідок, у низці адміністративних одиниць було ухвалено рішення про підвищення мінімальної заробітної плати до рівня, який відповідав вимогам протестувальників, що підтверджує спроможність громадських кампаній впливати на формування економічної політики.

Крім того, це виступає рушійною силою для проведення антикорупційних реформ, які безпосередньо впливають на економічну безпеку. Масові протести проти корупції, як, наприклад, у Бразилії або Румунії, змусили уряди посилити антикорупційні заходи, які включали реформу судової системи, прозорість державних закупівель та впро-

вадження механізмів підзвітності для державних чиновників. Антикорупційні заходи сприяють підвищенню довіри до уряду, залученню інвестицій і стабілізації економіки, що є критично важливим для економічного розвитку [15].

Так, протести, соціальні рухи та громадянські кампанії мають значний вплив на економічні рішення, як на державному, так і на корпоративному рівнях. Вони допомагають привертати увагу до соціальних та економічних проблем, стимулюють уряди до ухвалення необхідних реформ і можуть змінювати економічні стратегії відповідно до потреб суспільства. Соціальні рухи є важливим елементом демократичного процесу, який дозволяє громадянам впливати на економічні політики, що визначають їхній добробут і соціальну справедливість.

Отже, громадська думка та національна свідомість виступають ключовими чинниками, що формують параметри економічної політики держави. Вони визначають не лише зміст і вектор економічних трансформацій, а й забезпечують суспільну легітимацію складних урядових рішень, сприяючи підвищенню ефективності їх реалізації. У демократичних політичних системах апеляція до громадської думки є необхідною умовою для легітимного впровадження реформ, оскільки політична підтримка з боку громадян є джерелом стабільності та управлінської спроможності. Водночас національна свідомість формує стратегічні орієнтири економічної політики, які ґрунтуються на пріоритетності захисту національних інтересів, досягненні економічної самодостатності та зміцненні економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Мобілізація громадської думки є важливим політичним інструментом реалізації економічної політики та підвищення рівня економічної безпеки держави. Досвід країн із різними політичними та економічними системами демонструє, що суспільна підтримка реформ забезпечується за умови активної інформаційної політики, інституціоналізованого діалогу між владою та громадськістю, а також врахування ціннісних орієнтацій населення. Механізми мобілізації можуть бути як інструментом легітимації урядових ініціатив, так і джерелом суспільного тиску, що змушує державу переглядати свої економічні пріоритети.

Особливої ваги набуває мобілізація громадськості в умовах криз і трансформаційних процесів, коли політична стабільність і економічна стійкість держави залежать від здатності влади ефективно комунікувати свої дії та забезпечувати широку суспільну підтримку. У статті показано, що використання громадської думки як ресурсу управління дозволяє зменшити соціальні ризики, зміцнити національну економіку та забезпечити довготривалу легітимність політичного курсу.

Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення специфіки мобілізаційних механізмів у цифрову епоху, зокрема впливу соціальних мереж на формування громадської думки щодо економічної політики, а також аналіз моделей громадянської участі в ухваленні економічних рішень

у посттоталітарних державах. Не менш важливим є дослідження можливостей адаптації успішних міжнародних практик до умов української соціо-політичної дійсності з метою підвищення ефективності державного управління у сфері економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко О. Роль і напрями діяльності громадськості в реалізації антикорупційних реформ. *Право і безпека*. 2023. Т. 91, № 4. С. 82–94. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.07>
2. Григорова З. В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. № 3(57). С. 93–100. URL: [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3\(57\).2017.115905](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3(57).2017.115905)
3. Дмитренко О. С. Громадська думка у формуванні публічного управління. *Політологічний вісник*. 2012. Вип. 65. С. 321–331.
4. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної Інтернетконференції, 17 травня 2023 р. – Полтава: Національний університет імені Ю. Кондратюка, 2023. – 264 с URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/events/conf/2023/vii-ebdrp/zbirnik-2023.pdf>
5. Економічна правда. Як війна в Україні пришвидшує перехід ЄС на відновлювані джерела енергії. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/05/12/686934/>
6. Лешек Бальцерович. Людина, яка повернула Польщі капіталізм. Нова Польща – портал про історію, культуру та політику. URL: <https://novapolshcha.pl/article/lyeshek-balcerovich-lyudina-yaka-povernula-polshi-kapitalizm/>
7. Набруско В. Громадська думка і політика. *Політика і публіцистика*. 2008. Вип. 1 (5). С. 83–97.
8. НІСД. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку : Аналіт. доп. Київ, 2018. 128 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopov_Gromadianske_Suspilstvo_druk_01-9151d.pdf
9. Олейников С. Концепт громадської думки як конституційного інституту демократії. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 6(12). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6\(12\)-389-403](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6(12)-389-403)
10. Примаченко О. ЗМІ та скандали в ЗМІ як фактор впливу на аудиторію. *Epistemological Studies in Philosophy Social and Political Sciences*. 2020. Т. 3, № 1. С. 96–103. URL: <https://doi.org/10.15421/342011>
11. Ткач Є., Нікіфоров П. Економічна теорія та економічна політика: взаємодія в сучасних умовах України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-22>
12. Allman T. Helmut kohl, the man who reunited east and west germany. *Vanity Fair*. URL: <https://www.vanityfair.com/news/1990/12/chancellor-helmut-kohl-germany>
13. Blanchard O. J., Branson W., Currie D. Reaganomics. *Economic policy*. 1987. Т. 2, № 5. С. 15. URL: <https://doi.org/10.2307/1344620>
14. Deutsche Welle. Germany largely abolishes eastern solidarity tax – DW – 11/14/2019. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/en/eastern-german-solidarity-tax-to-be-abolished-for-almost-all-taxpayers/a-51235971>
15. Ferreira de Oliveira W. J. Anti-corruption protests, alliance system and political polarization. *Civitas – revista de ciências sociais*. 2020. Т. 20, № 3. С. 439–453. URL: <https://doi.org/10.15448/1984-7289.2020.2.38032>
16. Fraser M. Franchise fratricide and the fight for \$15. *New Labor forum*. 2015. Т. 24, № 3. С. 95–98. URL: <https://doi.org/10.1177/1095796015597005>
17. Greece's debt crisis. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/timeline/greeces-debt-crisis-timeline>
18. Japanese recovery. *History Guild*. URL: <https://historyguild.org/japanese-recovery/?srsltid=AfmBOoi9RrWnKIDSvGYzQ0r2OUxIUlcUJso1zBzdHmSQYxrmCx-24zH&am>
19. O'Farrell B. Public policy and pensions – Pension reform vs. pension adequacy. *Pensions: an international journal*. 2000. Т. 5, № 3. С. 191–192. URL: <https://doi.org/10.1057/palgrave.pm.5940120>
20. Uslaner E. M. Trust and the economic crisis of 2008. *Corporate reputation review*. 2010. Т. 13, № 2. С. 110–123. URL: <https://doi.org/10.1057/crr.2010.8>

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025